

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 37 Volume: 8 Issue: 37

Nisan 2015 April 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ALEVİ-BEKTAŞI GELENEĞİNDE ELMA

APPLE IN THE ALEVITE-BEKTASHI TRADITION

Özkan DAŞDEMİR*

Öz

Tek Tanrılı dinlere mensup halklarda, yaygın olarak, Âdem ile Havva'nın cennette yediği yasak meyve olarak kabul edilen elma; dünya halklarının mitolojilerinde kültürel bir imge olarak kullanılmaktadır. Türk kültüründe de kayda değer bir yeri olan elma, Alevi-Bektaşî geleneğinde Cebrail tarafından Hz. Ali'ye cennetten getirildiğine inanılan kutsal bir meyvedir.

Bu çalışmada yazılı ve sözlü kaynaklardan tespit edilen bilgiler ışığında, Alevi-Bektaşîlerin elma algısı ortaya çıkarılmaya çalışılmış; Türk sözlü kültüründe önemli bir yeri olan elmayla ilgili, Alevi-Bektaşî geleneğindeki değişik inanış ve uygulamalar örneklendirilmiştir; böylece zengin Türk kültürünün kendi içindeki çeşitlilik gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Elma, Alevi-Bektaşî, Hz. Ali, Hz. Hüseyin.

Abstract

Apple; accepted, commonly, as the forbidden fruit Adam and Eve ate in heaven, by the peoples connected with monotheistic religions has been used as a cultural image in the mythology of the peoples of the world. Apple, which had a remarkable place in Turkish culture, is a sacred fruit, believed to be brought by Gabriel to Ali in the Alevite-Bektashi tradition.

In this study, in the light of the information determined from written and oral sources, the perception of apple of Alevite-Bektashis was tried to be revealed; regarding apple which has an important place in Turkish oral culture, different beliefs and practices in the Alevite-Bektashi tradition were exemplified; in this way the diversity of rich Turkish culture in itself was demonstrated.

Keywords: Apple, Alevite-Bektashi, Ali, Hüseyin.

Giriş

Askerî, siyasi, sosyal ve tabii şartlara bağlı olarak, anayurttan göçler yoluyla geniş bir coğrafyaya yayılan Türklerin köklü bir geçmişi ve zengin bir sözlü geleneği vardır. Çin'in batısından Avrupa'nın doğusuna kadar uzanan geniş coğrafyada değişik milletlerle temas hâlinde olmaları, Türklerin sahip oldukları zengin kültürün çeşitlenmesinde etkili olmuştur. Özellikle 10. yüzyıldan itibaren kitleler hâlinde İslam dinini kabul etmeye başlayan Türkler, binlerce yıllık alışkanlıklarını bir anda unutmamış; İslam dinini algılamak, yorumlamak ve uygulamak için atalarının hatıralarını bir kenara bırakmamışlardır. Türk dünyasının batı grubunu teşkil eden Oğuzların Anadolu'da yerleşik bir topluluğu olan Alevi-Bektaşîler, eski Türk inanç sistemi ile İslam'ı bünyesinde harmanlayan zengin bir geleneğin bu bölgedeki en önemli temsilcilerindedir. Alevi-Bektaşî geleneğine ait birçok inanış ve uygulamada, hâlâ, eski Türk inancının izleri canlı bir şekilde görülebilmektedir.¹

Türk sözlü geleneğinde önemli bir yeri olan elmanın Alevi-Bektaşî geleneğinde değişik inanış ve uygulamalarda karşımıza çıkması, sözü edilen kültürel çeşitlenmeyi örneklendirmesi bakımından dikkate değerdir.

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Bu konuda Ahmet Yaşar Ocak'ın *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri* (Ocak, 1983) isimli kitabına ve bu kitabın genişletilmiş şekli olan *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri* (Ocak, 2013) isimli kitaba müracaat edilebilir.

Türk Kültüründe Elma

Elma, dünya mitolojisinde pek çok kültürel unsura yansımıştır. *İlyada Destanı*'nda Paris, tanrıça Aphrodite'e elma verir. Akdeniz mitolojisinde Aphrodite'in sembolü olan elma, kimilerine göre cennetteki ağacın meyvesidir (Üstünova, 2011: 148). *Tevrat*'ın İbraniceden Latinceye yapılan bir çevirisinden kaynaklanan bir inanışa göre, Âdem ile Havva'nın cennette yediği yasak meyve, elmadır (Aydar, 2006: 104). İsrâiliyyât kaynaklı bu inanış, Müslümanların yasak meyve ile ilgili tasavvurlarını da etkilemiştir. Nitekim *Kur'an-ı Kerim*'de Allah'ın, Hz. Âdem ile Havva'ya cennette bir ağacı yasaklaması nakledilir;² ama bu ağacın adı bildirilmez. Hz. Âdem'in yasak ağaca (veya meyveye) yaklaşması, klasik tefsir ve kelâm kaynaklarının önemli problemlerinden birini oluşturmaktadır. Müfessirlerin çeşitli görüşler öne sürdüğü yasak ağaç veya meyvenin, halk arasında yaygın olarak elma/ağacı olduğu kabul edilse de, tefsirde bu bilgiye pek yer verilmemektedir (bk. Kahraman, 2013: 191-226).

Cennetteki yasak meyvenin elma olduğu yönündeki düşünceler, kökeninde mitik tasavvurların yer aldığı İsrâilî düşünce sisteminin bir ürünüdür; zira değişik milletlerin söylencelerinde elma yaygın bir motif olarak kullanılmagelmıştır. Örneğin; Yunan mitolojisinde Herakles, kendisine verilen görev icabı, tanınmamış bir diyarda *meyvesi altın elma* olan kıymetli ağaçların bulunduğu Hesperid'ler bahçesine giderek oradan topladığı elmaları, efendisi Eurystheos'a verir (Can, ty.: 173-175).

Dünya halklarının mitolojilerinde önemli bir yeri olan elmanın Türk kültüründe de kayda değer bir yeri vardır. Türk kültüründe elmaya yüklenen anlamlar, "toplumunun çocuk edinme, üreme, bereket, evlenme, ant-yemin, uğur, sağlık, gençlik, kalıcılık, sevgi, kısmet açma, kurban, korunma" gibi pek çok alanda mitolojiyle ilişkilendirilmektedir. Örneğin, Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden önceki dönemlerden kalma bir gelenek olan ve Türk kültüründe önemli bir yer tutan *saçarak meyve sunma* motifi Azerbaycan, Erzurum, Erzincan, Ağrı, Tunceli, Elazığ gibi bölgelerde, damat tarafından gelinin başına atılan elma şeklinde karşımıza çıkmaktadır (bk. Üstünova, 2011: 148-150). Türk kültüründeki kızıl elma motifi, Osmanlı padişahlarınca hükümdarlık belirtisi olarak sayılmıştır. Bu motif, zamanla, gerçekleştirilmesi düşünülen idealleri ve ele geçirilmesi arzulanan ülkeleri belirleyen bir sembol hâlini almış ve en son gidilen, en uzak nokta, ulaşılmak istenen ideal biçimine dönüşmüştür (bk. Gür, 2006: 185-203).

Elmanın Türk kültüründeki yeri ilgili çalışmalar oldukça fazladır. Bu çalışmalarda Türklerde elma ile ilgili çeşitli inanış ve uygulamalar örneklendirilmiştir. Bu konuda en kapsamlı çalışma Esmâ Şimşek tarafından yapılmıştır. Şimşek'in makalesinde Türkiye'de elma ile ilgili yapılan çalışmalar görülebileceği gibi; elma sözcüğünün etimolojisi, kızıl elma imgesi, halk edebiyatı türlerinde elma ve Türk halklarında elmaya ilgili çeşitli uygulamalar hakkında önemli bilgiler verilmektedir (bk. Şimşek, 1996: 203-216).

Türkiye'de elma ile ilgili çalışmaların giriş bölümlerinde elmanın Türk kültüründeki yeri ile ilgili birbirine benzer bilgiler yer almaktadır. Tekrara düşmemek için biz bu kısmı kısa tutarak konuyla ilgili genel bilgiler vermekle yetiniyoruz.³

Alevi-Bektaşî Geleneğinde Elma

1-De[r] Hikâyet-i Resûlullah'dan Rivâyet

Alevi-Bektaşî geleneğinde elma ile ilgili önemli bilgiler içeren hacimsiz bir metin Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde B 28/7 arşiv numarasında kayıtlı manzum bir *Maktel-i Hüseyin*'in içinde bulunmaktadır. "De[r] Hikâyet-i Resûlullah'dan Rivâyet" başlıklı bu metin, nesih hat ile 1164 (1751) yılında kalem alınan yazmanın 204b-205a varak numaraları arasındadır. Birbiriyle bağlantılı iki rivayetten oluşan metin, elmanın Alevi-Bektaşî geleneğindeki önemini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu rivayetler şöyledir:

Birinci rivayet:

"Resûl-i Ekrem hazretlerinüñ bir gün mübarek elinde bir elma var idi. Hazret-i Hasan ile Hazret-i Hüseyin katında bulundılar. Hasan radiyallahü anh eydür: "Yâ dede! Bu elmayı baña vir." Resûlullah sallallahu 'aleyhi ve-sellem birine virse, biri hâtır-mânde⁴ olur; ne ideceğin bilmeyüp durur iken der-'akab⁵ Cebrâ'îl-i emîn salavâtullahi 'aleyh nebiyyinâ ve 'aleyh hazretleri geldi, eyitdi: "Yâ Muhammed! Tañrı Te'âlâ saña selâm kıldı. Hasan ile Hüseyin radiyallahü anh gürüş tutsunlar, kankısı⁶ gâlib olursa ol elmayı aña virsün, didi." Bunlar dahı gürüşüp asla biribirin yiñmediler. Cebrâ'îl salavâtullahi 'aleyh nebiyyinâ ve 'aleyh

² "Dedik ki: "Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin; ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." (*Kur'an-ı Kerim*, Bakara (2-35))

³ Elmanın Türk kültüründeki yeri ile ilgili tematik çalışmalardan bazıları, görsel sanatlarda elma (Ölmez, 2012: 77-102), halk inanışları ve halk edebiyatı türlerinde elma (Aksoy, 2007: 41-56; Altun, 2008: 262-281), halk hekimliğinde elma (Şimşek, 2008: 193-204) ve Türk saz şiirinde elma (Ayva, 2009: 93-98) konularını dikkatlere sunan bazı çalışmalardır.

⁴ Hatırı kalmış, gücenmiş.

⁵ Hemen arkasından.

⁶ Yazmada: *kankısı*.

hazretleri Cennet'den bir elma dahı getirüp her birine birer virüp sürür⁷ kıldı (De[r] Hikâyet-i Resûlullah'dan Rivâyet, 1751: 204b)."⁸

Bu rivayette, Hz. Muhammed'in, elindeki elmayı torunlarından birine verse diğnerinin gönlünün kırılacağını düşünmesi, Peygamber'in torunları arasında bir ayırım yapmadığını, her ikisine eşit derecede muhabbet beslediğini göstermektedir. Peygamber'in elinde tek bir elma olduğu için, Allah Teâlâ, elmayı hak etmeleri için Hasan ile Hüseyin'in güreş tutmasını emreder. Hangisi galip gelirse elma onun olacaktır. Burada elma, Türklerde ulaşılması gereken kutsal ideali sembolize eden kızıl elma imgesini çağrıştırmaktadır; zira ona sahip olmak için bir çaba gerekmektedir. Haseneyn'in⁹ güreş tutarak imtihan edilmesi onların alp tipine uygun karakterler olduğunu göstermesi bakımından önemlidir; zira düşmanlarına korku veren bu iki yiğit ileride şehadet şerbeti içeceklerdir. İki yiğidin yenişememesi, onların Hakk'ın nazarında dahi birbirinden ayrılmayacak kadar birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Nihayet; Allah Teâlâ, Cebrail vasıtasıyla cennetten bir elma daha göndererek iki güzelin gönlünün hoş olmasını temin eder. Burada Hz. Muhammed'in elindeki elmanın şehadeti temsil ettiği düşünülecek olursa; insanoğluna ölümlülüğün yolunu açan elmanın, Hasan ile Hüseyin'in şehadetini sembolize ettiği görülecektir.

İkinci rivayet:

"Hasan ile Hüseyin radiyallahü anhümâ bir gün yazı yazışdılar. Hazret-i 'Alî keremullahü vecheye gelüp eyitdiler ki: "İy ata! Kankımızuñ yazusu yegrek¹⁰dür?" deyü sûâl eylediler. Hazret-i 'Alî keremullahü veche nesne dimeyüp analarına gönderdi. Analarına sûâl itdiler. Anaları dahı nesne dimeyüp Hazret-i Resûlullah'a gönderdi. Resûlullah dahı nesne dimeyüp vahye muntazır¹¹ oldı. Fi-l-hâl Cebrâ'îl 'a.m. geldi, Resûlullah sûâl [itdi]. Cebrâ'îl eyitdi: "Yâ Muhammed! Katlan, Hak Tebâreke ve Te'âlâ'ya 'arz idelüm. Cebrâ'îl salavâtullahi 'aleyh nebiyyinâ ve 'aleyh hazretleri durup Hak dergâhına vardı, ifâde eyitdi. Hak Te'âlâ eyitdi: "Yâ Cebrâ'îl! Ben dahı bunlarıñ yazusın öğmezem. Var, Cennet'den bir elma getir, ikisinüñ yazıları üstüne bırak; kankısının yazusu üstüne düşerse ol yegrekdür." didi. Hem dahı öyle eylediler. Elma, Hakk'ın emriyle iki yarılıp bir pâresi Hasan radiyallahü anhümânuñ yazusına ve bir pâresi Hüseyin radiyallahü anhümânuñ yazusına düşdi. İkiisi dahı memnûn odılar. Bu hikâyet bunda tamâm oldı (De[r] Hikâyet-i Resûlullah'dan Rivâyet, 1751: 204b-205a)."

İkinci rivayette Hasan ile Hüseyin'in yazışması; ilim, irfan ve hikmete vurgu mahiyetindedir. Çeşitli kaynaklarda Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi ilim, irfan ve hikmette övdüğüne dair bilgiler mevcut olup; Hz. Ali evladının da bu üstün hassalara sahip olması kaçınılmazdır. Alevi-Bektaşî gelenekte İmam olarak kabul edilen Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in birbirlerinden hiçbir surette üstün ya da aşağıda olmadıkları, her iki rivayette özellikle vurgulanmaktadır. Birinci rivayette güreşte yenişemeyen iki alp; burada ilim, irfan ve hikmette eşit derecede iki eren olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki rivayet birleştirildiğinde ortaya ideal alp-eren tiplerinin çıktığı görülecektir. Bu tipin bütün sırrı elma imgesinde şifrelenmiştir. Elmanın sırrını çözen Hasan ile Hüseyin'in, alp ile erenin sırrına vakıf olacaktır. Hasan ile Hüseyin'in yazıları o kadar güzel ve o denli birbiriyle benzerdir ki; ne babaları Hz. Ali, ne anneleri Hz. Fatma, ne de muhterem dedeleri Hz. Muhammed iki yazının güzelini bir türlü seçemezler. Rivayette o derece ileri gidilir ki; Allah Teâlâ'nın dahi iki yazıdan güzelini seçmediği ifade edilir. Çözüm cennet meyvesi elmadadır; zira Cebrail'in cennetten getirdiği elmalar Hakk'ın emriyle ikiye yarılıp; bir parçası Hasan'ın, bir parçası Hüseyin'in yazısı üstüne düşer. Böylece her ikisi de memnun olurlar. Burada gizli ilimleri temsil eden elmanın hakemlik vazifesi söz konusudur. Alevi-Bektaşî gelenekte elmanın zaman zaman bir tür şifre gibi kullanılması onun bu özelliğinden kaynaklanıyor olabilir.

Bu rivayetin bir varyantı Yahya bin Bahşî'nin *Maktel-i Hüseyin*'inde kayıtlıdır.¹² Rivayette Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in iddialaşması yazıları ile ilgili değil, hangisinin daha büyük olduğu ile ilgilidir. Olayların seyri ve elmanın işlevi, bu farklılık dışında, her iki rivayette aynıdır. Rivayete göre, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin bir gün aralarında ben daha büyüğüm diyerek iddialaşırılar. Bunu sormak için babalarının yanına giderler. Babaları onları annelerine gönderir. Annelerine sorduklarında onlar bunu en iyi bilen dedeleri olduğunu söyler ve onları Hz. Peygamber'e gönderir. Hz. Peygamber de Cebrail'e sormak için cevabı geciktirir. Allah cevabında Hz. Peygamber'e bir elma alıp biri Hz. Hasan'ı, diğner Hz. Hüseyin'i temsil eden

⁷ Sevinç.

⁸ Bu rivayetin bir varyantı Yahya bin Bahşî'nin *Maktel-i Hüseyin*'inde kayıtlıdır (bk. Ertekin, 2006: 91).

⁹ Haseneyn: Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin.

¹⁰ Daha iyi, üstün.

¹¹ Gözleyen, bekleyen.

¹² Yahya bin Bahşî'nin *Maktel-i Hüseyin*'i 11 Şaban 905 [12 Mart 1500] tarihinde tamamlanmıştır (Güngör, 1987: XXVII). Eserin Ankara DTCF Kütüphanesi ile Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır (bk. Eroğlu, 2010). Bu rivayet DTCF nüshasında bulunmakta olup; DTCF Kütüphanesi tadilat nedeniyle belirsiz bir süre hizmet vermediği için, nüshayı tedarik edemedik ve makteldeki rivayeti Ertekin'in makalesinden aldık (bk. Ertekin, 2006: 91-92).

iki çizgi üzerine elmayı atmasını, elma hangisinde durursa onun büyük olduğunu buyurur. Hz. Peygamber, Allah'ın buyruğunu yerine getirir; iki çizgi çizer ve elmayı atar. Elma ikiye bölünür; bir yarısı Hz. Hasan'ı, diğer yarısı Hz. Hüseyin'i temsil eden çizginin üzerinde durur (Ertekin, 2006: 91).

2-Elma-terceman (kurban): Alevi-Bektaşilerce kutsal sayılan elma; inanışa göre, Hz. Muhammed'den af dilemek için, Cebrail tarafından "terceman" (kurban) olarak verilmiştir. Ayinicelemlerde bu olayı temsil etmek için koyun boğazlanır gibi elma kurbanı yapılır.

Ayinlere, kurban maksadıyla getirilen elma tekbirlerle kurban edilir. Elmanın ayinicelemlerde kurban maksadıyla getirilmesinin nedeni elmanın cennet meyvesi olmasındandır (Türkdoğan, 1995: 105).

Alevilerin kansız kurbanlarından olan elma, Pir tarafından muayyen bir tertip içinde parçalara bölünerek lokma olarak dağıtılır ve ayinicelemlere elma getirenlere yine Pir tarafından kurban duası verildikten sonra; kurban edilen elma, ibadete katılanlara dağıtılır.¹³

Pir Sultan Abdal, birbirini takip eden iki şiirinde (bk. Öztelli, 1971: 102-103) Hz. Ali'ye cennetten terceman (kurban) olarak gelen elmalardan bahseder:

Cennetten Ali'ye bir nidâ geldi

Ali'ye terceman gelen elmalar

Ali kokladı, hem yüzüne sürdü

Ali'ye terceman gelen elmalar (Öztelli, 1971: 102)

Elma, musahiplik erkânında musahiplerin dua verdikten sonra kestiği kurbanlar arasındadır. Koyun ya da başka bir hayvan kurban etmeye gücü yetmeyen kişi, kurban niyetiyle elma keser.¹⁴

İnce Mehmet'in¹⁵ müridi İsmail'e ait manzumede geçen; *Pir Sultan elmaya bir tekbir kıldı* (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 35) dizesindeki "elma" ve "tekbir" ilişkisi üzerine görüş bildiren Gölpınarlı ve Boratav, *Menakıb ül-esrâr Behçet ül-ahrâr*'da geçen bir rivayeti naklederler. Bu rivayete göre; Hz. Muhammed, Tanrı selamını ululamak için ayağa kalktığı anda, Cebrail bu ululamayı kendine sanıp gururlanır. Bunun üzerine bir dahaki sefer gelişinde, Peygamber ayağa kalkmaz, Cebrail suçunu anlayıp dara durur.¹⁶ Hz. Ali, Cebrail'e tarik çalar;¹⁷ Cebrail ise terceman, yani kurban, olarak Cennet'ten helva ve bir elma getirir. Rivayetin devamında Hatayî'nin şu dizelerine yer verilir:

...

Cebrail çün terceman çekti o Şah-ı akdeme

*Cebrail andan getirdi anda siyb-i ahmeri*¹⁸ (bk. Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 145)

Dürr-i Mekkân'da sekizinci İmam Musa Kâzım'ın ruhunun cennette İmamlara -tıpkı yukarıda Hz. Ali'nin Cebrail'e yaptığı gibi- tarik çaldığı ve elma kurban edildiği yazılıdır (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 146).

Elma, Alevi-Bektaşilerin kurban merasiminin esasını teşkil eder (Elçin, 2000: 22). Şükrü Elçin, Abdülbaki Gölpınarlı'dan kurban merasimi ve bununla alakalı, beste ile okunan bir şiirin Gölpınarlı'nın hafızasında kalan kısımlarını şöyle kaydetmiştir:

"Allah, cennette meleklerle: 'Ben kimim, siz kimsiniz?' diye bir sual sorar. Melekler cevap veremeyip suçlu olurlar; bir kısmı aykırı cevaplar verdiği için gazap ateşiyle yanar. Nihayet Cebrail yaratılır. O da aynı soruya muhatap olur, cevap veremez. Perişan bir hâlde gezerken bir kandil görür. Kandilin içinde nur

¹³ Mustafa Esmer (Dede). 1959, Erzincan doğumlu, Erzincan'da yaşıyor, ilkokul mezunu.

¹⁴ Ali Ateş (Pir). 1959, Tercan (Erzincan) doğumlu, Ankara'da yaşıyor, ilkokul mezunu.

¹⁵ Pir Sultan evladındandır. Rivayete göre, İnce Mehmet'in Pir Sultan evladından olduğunu kabul etmemişler, o da Hacı Bektaş dergâhına gidip senet istemiş, almıştır (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 34).

¹⁶ Alevi-Bektaşiler, ayinicelemler yapılan odanın ortasına "dâr" adını verirler. Bir suç yapan oraya gidip sağ ayağının başparmağını sol ayağının başparmağı üstüne koyar ve sağ el üstte olmak üzere ellerini çaprazvari göğsüne koyarak kusurunu söyler (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 140).

¹⁷ Burada Hz. Ali'nin Cebrail'e "tarik çalması", onu (Cebrail'i) Hz. Muhammed'e yaptığı saygısızlıktan dolayı Zülfikar ile cezalandırması ve hatasından arındırması şeklinde şerh edilebilir. Gölpınarlı ve Boratav, "tarik, erkân" terimlerini yazılı ve sözlü kaynaklardan hareketle geniş bir şekilde izah ederken; *Menakıb ül-esrâr Behçet ül-ahrâr*'da geçen bir rivayeti naklederler. Buna göre, Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'ye "Yâ Ali, ben bu dünyadan ahirete gittikten sonra ayruk dahi kimseye Zülfikar çekmeyesin." dediği ifade edilir. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali, Zülfikar'ı Necef deryasına bırakmıştır. Tarik, Alevilerce kayın ağacından yapılmış bir sopaya verilen addır ve sembolik olarak, Zülfikar'ın yukarıdaki işlevine sahiptir. Bu sopa yeşil bir torba içinde durur. Musahip kavline giren, yani tarikata intisap eden "canlar", Dede önünde biat verdikten sonra yan yana yatırılır ve bu sopa ile sırtlarına üç kere vurulur. Yıldan yıla biat yenileyenler ve kusurlarını söyleyip temizlenenler de erkândan geçerler, yani kendilerine tarik çalınır (bk. Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 170-172). Alevi merasimlerinde düşkünlüğün kaldırılması sırasında kullanılan "erkân değneği" veya "alaca değnek" (bk. Yörükân, 2002: 64, 72) de muhtemelen aynı sopadır.

¹⁸ Sib-i ahmer: Kızıl, kırmızı elma.

vardır. Bu nur, Cebrail'e 'Sen, Rabbimsin, ben kulum' demesini öğretiyor ki bu nur, Muhammed-Ali'nin nurudur. Sonradan imamların nuru yaratılıyor. Cevap vermeyen melekleri yedinci imam Musa el-Kâzım, Tuğba ağacından kestiği dalla tedip¹⁹ ve hatasına keffar²⁰ olmak üzere bir elma kurban ediyor. Cem âyinlerinde mutlaka, kurban edilen elmanın evvelâ başını keserler, aralarında üleştirirler. Kabuklarını kaybetmezler, ya gömerler veya göğe gitmesi için yakarlar. Bektaşî tekkelerinde besteyle okunan şiir şudur:

Elmalı babaya giden elamalar *Şaha armağan giden elmalar*
Bir yanı kırmızı bir yanı sarı *Senin âşıkların ederler zarı*
Âşık olan kişi harceder varı *Elmalı babaya giden elamalar*
O Şaha armağan giden elmalar

Bir yanı kırmızı bir yanı beyaz *Senin âşıkların ederler niyâz* (Elçin, 2000: 22)"

Teslim Abdal, her ne kadar kurban konulu şiirinde ayinicum merasimindeki elmayı anmayıp; Kurban Bayramı'nın sembolü olan koçtan bahsediyor olsa da; şiirine şu mısralarla başlıyor ve kurbanın tercüman olduğunu vurguluyor:

Evlîya yoluna gelince kurban
Kurban tercümandır şad olur meydan (Özmen, 2002: 199).

Âşık Veli bir şiirinde, Kurban Bayramı'nda kurban keserken getirilen tekbirin, elmanın kurban maksadıyla yedi parçaya bölünürken söylendiğini şöyle ifade etmektedir:

...
Bir elmayı yedi pare edende
Allah ekber lâ ilâhe illallah (Aslanoğlu, 1984: 28)

3-Elma-musahiplik: Alevilerde ayine girmek ve Alevi olmak için bir rehber ihtiyaç vardır; çünkü Hz. Muhammed Miraç'a çıkarken bir rehber tutmuştur. Ayrıca sahip ve musahip olmak, eş tutunmak lazımdır; çünkü Hz. Muhammed ile Hz. Ali musahiptir (Yörükân, 2002: 55).

Alevi-Bektaşî gelenekteki "musahiplik" kavramı her iki toplulukta birbirinden farklı şekillerde uygulanan adap ve erkânları haiz bir yol kardeşliğidir. "Alevilerde musahipsiz tarikata girilemez. Tarikata girmek isteyen genç, huyunu sevdiği, her hâlini bildiği bir genci kendisine kardeş edinecektir. Fakat bu iki gencin ikisinin de evli olması şarttır (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 160)." Küçük yaşta musahip olan erkekler, evlendiklerinde, hanımları eş olur (Yörükân, 2002: 67). Birbiriyle musahip olmaya karar veren iki genç, eşleriyle birlikte, Rehber tarafından Dede'nin huzuruna çıkarılır. Alevilere mahsus bir ayin eşliğinde birbiriyle musahip (kardeş) olan kişiler birbirlerinin malına, ırzına kem gözle bakmamakla mükellef olup; bunların birbirlerine karşı başka birtakım sorumlulukları da vardır. Bektaşîlerde tarikata girmek için musahip şart olmadığı gibi, musahiplik pratiği Alevilerden biraz farklıdır (bk. Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 160-161).

Erzincan'da Ali Ateş'ten edindiğimiz bilgilere göre; birbirleriyle musahip olmak isteyen kişiler Mürşit tarafından iki yıl süreyle takip edilir. Bunların musahip olmaları uygun görülürse, dua verdikten sonra kurban keserler. Böylece musahiplik bağlanmış olur. Musahiplikte genellikle kurban olarak koyun kesilir. Koyun ya da başka bir hayvan kurban etmeye gücü yetmeyen kişi kurban niyetiyle elma keser. Elma ikiye bölünür, musahip olan kişilere pay edilir. Musahiplikte kesilen elmalar orada hazır bulunanlara da dağıtılır.²¹

Alevi-Bektaşîlerce musahiplik bir elmanın iki yarısı gibi algılanmaktadır. Bu algı Alevi-Bektaşî şiirine de yansımıştır. Pir Sultan Abdal, musahiplerin birbirleriyle yakınlığını elma imgesiyle ifade eder:

Musahiptir musahibin varısı
İkisi de bir elmanın yarısı (Öztelli, 1971: 329)

Aleviler, Hz. Ali ile Selman-ı Farsî'nin de musahip olduğuna inanmaktadırlar. Rivayete göre Hz. Muhammed, Cebrail'in cennetten getirdiği elmayı ikiye böler; yarısını Hz. Ali'ye, yarısını Selman'a vermek suretiyle ikisini musahip tayin eder.²²

Fakir Edna, Alevi-Bektaşîlerce Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin de bir elmanın iki yarısı gibi olduğunu şöyle dile getirir:

Ali Muhammed'dir Muhammed Ali

¹⁹ Terbiye etme.

²⁰ Kefaret.

²¹ Ali Ateş (Pir). 1959, Tercan (Erzincan) doğumlu, Ankara'da yaşıyor, ilkokul mezunu.

²² Ali Özdemir. 1923, Tercan (Erzincan) doğumlu, Bursa'da yaşıyor, okuma-yazma bilmiyor.

Gördüm bir elmadır elhamdülillah (Koca, 1990: 254)

Kur'an-ı Kerim'de geçen "nûr" ya da "kandil" ifadelerinden hareketle Nûr-u Muhammedî'nin bir elmanın iki yarısı gibi birbirinden ayrılmayan Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin nurunun bileşimi olduğu kabul görmüştür (Sarıkaya, 2004: 267).

Hız. Muhammed ve Hız. Ali'nin kardeş olduğu gibi sahip ve musahip olan Aleviler, bu inancın telkin ettiği bağılılığı destekleyecek ayinleri yerine getirecek; "aşına", "peşine" ve "çiğildeş" olacaktır (Yörükân, 2002: 130). Bu yükümlülükler *İmam Câfer Menakıbı*'nda bildirilen yedi farz arasında zikredilir (bk. Yörükân, 2002: 316). Tahtacı Alevilerinde Hız. Ali'nin yaşadığı olgunluk basamaklarını sembolize eden dört kapı erkânında elmanın etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (bk. Önal, 2013: 352-353). Abdurrahman Yılmaz'a göre Tahtacılar da kardeşlik hukukuna bu dört kapıdan girilir. Birinci kapı "musahiplik", ikinci kapı "aşinalık", üçüncü kapı "peşinelik", dördüncü kapı "çeğildeşlik"tir (A. Yılmaz, 1948'ten aktaran; Bozkurt, 2012: 403). Bu kapılara giriş merasimlerinde -yukarıda söylediğimiz gibi- elmanın kayda değer işlevleri vardır. Tahtacılar arasında yapılan "aşinalık" (iki kişinin can kardeşi olması) töreninde; öz kurbanı vermiş iki musahipli can, aşına edilir. Cem evinde Dede, eline bir elma alır. Elmayı dört eşit parçaya ayırır. Bunlardan birini büyük, yani kıdemli erkek musahibe verir. Kalan öbür parçalardan her birini musahiplerin bacalarına verir. Bu dörtlerin erkekleri elmayı alınca şöyle söyleşirler: "Benim karım sana, seninki de bana yedersin." derler. Elmaları birbirine yedirirler. İki aşinalı sofı, "peşine" olmak isterse, Mürşit'in huzuruna varır, peşine olacağı ile bacılar bir elmadan kanarlar. Çeğildeş olacak kimseler dışarda birbirleriyle anlaşır. Dede, bunlara aşına olanların dolusundan verir. Bir elmayı dörde bölerek her parçasını birine verir. Elmayı yiyen peşineler niyazlaşıp yerlerine otururlar. Dede aşinalı ise, peşine ve çeğildeş yapabilir; fakat elma yiyemez. Burada bir deyiş okunmalı, okunacak deyişin elmayı anlatması gerekmektedir. Bu nedenle Hatayi'nin *Ali'ye tercüman gelen elmalar* nakaratlı deyişi okunur (bk. Bozkurt, 2012: 402-404).

4-Elma-lokma, Elma-Kırklar: "Elma cenetten çıktığı için "lokma" olarak kabul edilir,²³ cemlerde lokma olarak dağıtılır. Cebrail aleyhisselam elmayı Hız. Muhammed'e verir. Hız. Muhammed kırklara, yani kırklar cemine, gidince bu lokmayı da bizden götür, der. Hız. Muhammed de bu lokmayı kırklar ceminde Hız. Ali'ye verir. Bu, Cebrail aleyhisselamdan geldi, der. Bu yüzden Alevi kültüründe elma önemlidir, lokma olarak verilir. Musahip görgüsüne²⁴ gidildiğinde elma götürülür."²⁵

Rehber, Mürşit, Pir; talibin evine gittiğinde talip, lokma duası için, elinde olan tek şeyi; yani elmayı getirir. Pir, elmayı öper, alına koyar, parçalara böler; lokma duasını ve gülbengini²⁶ verir; orada bulunanlara lokma olarak dağıtır. Pir, ayinicemlere lokma olarak getirilen elmayı ibadete katılanlara dağıtır. Elma, hasta ve darda olanlara şifa olsun diye de dağıtılır.²⁷

Bir rivayete göre kırklar cemine elma, süt ve bal gelmiştir. Bunlar kırklar meclisinde bölüştürülüp dağıtılmıştır.²⁸ Hız. Muhammed'in Miraç sırasında cennete ulaştığında, kendisine bal, süt ve elmadan oluşan bir yemek ikram edildiği fikri çeşitli kaynaklarda da mevcuttur (bk. Korkmaz, 2003: 255). Şah Hatayi, Miraç şiiirinde bu rivayete şöyle işaret etmektedir:

*Kudretten üç hon geldi
Sütü, elmayı, balı aldı
Elmayı kırk pare böldü
Uzattı Emrullah'a*

Noyan, elmanın burada kırk parçaya bölünmesini oldukça anlamlı bulur; zira Miraç'ta Hak ile görüşmeden sonra dönüş yolunda Hız. Muhammed'in kırklara rastladığına inanılmaktadır. Noyan'a göre, elmanın kırka bölünmesi tesadüfi değildir. Her bir parçanın kırklara verilmesi demektir. Ona göre, elma, bir ideali ifade eder ki; bu, ulaşılmak istenen soyut ideal olarak Tanrı'ya ulaşmadır (Noyan, 1995: 77).

5- Elma-Zühre-Hız. Ali: "Elma tam ortadan iki yarım küreye ayrıldığında, elmanın içindeki çekirdek kısmın beş kanatlı olduğunu, beş bölümden oluştuğunu görürüz. Alevi inancında elmanın bu çekirdek kısmı

²³ Benzer bilgiyi Yusuf Can Seven, Tokat ili Zile ilçesi Büyükkök köyü İmam Rıza Ocağı dedelerinden olan Şahin Petek Dede'den derlemiştir (bk. Seven, 2010: 366).

²⁴ Musahibin ziyaretine gitmek.

²⁵ Celal Yıldız (Mürşit). 1950, Tercan (Erzincan) doğumlu, Antalya'da yaşıyor, ilkökul mezunu.

²⁶ Gülbek (Gülbenk): Dede ve Baba tarafından yüksek sesle ve hızlı hızlı okunan dualardır. Duaya karşılık âmin yerine bir ağızdan "Allah Allah" diye bağırılır. Gülbengin sonunda Dede veya Baba "Hû" deyince, oradakiler de "Hû" deyip ellerini öperek başlarını kaldırır (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 148).

²⁷ Mustafa Esmer (Dede). 1959, Erzincan doğumlu, Erzincan'da yaşıyor, ilkökul mezunu.

²⁸ Ali Ateş (Pir). 1959, Tercan (Erzincan) doğumlu, Ankara'da yaşıyor, ilkökul mezunu.

Zöhre yıldızını temsil eder. Zöhre yıldızı da Hz. Ali'nin alnındaki ışığı, aydınlığı, temizliği temsil eder. Elma bu yüzden kutsaldır, değerlidir."²⁹

6-Hz. Fatma, Düldül, Zülfikar ve Kanber'in elmadan yaratılışı: Yahya bin Bahşî'nin *Maktel-i Hüseyin*'inde Hz. Fatma'nın elmadan yaratılması hakkında bir rivayet nakledilmiştir.³⁰ Rivayete göre, Hz. Ali bir gün Hz. Fatma'nın yanına gider ve Hayber'i Zülfikar ile fethettiğini söyler. Hz. Fatma bunu bildiğini, cennette babası ile otururken Zülfikar'ı gördüğünü söyleyince, Hz. Ali şaşırır. Hz. Fatma kıssayı şöyle anlatır: "Miraç'ta babamla birlikte yürürken cennette bir elma ağacının altında Zülfikar'ın mahzun bir hâlde olduğunu gördüm. Zülfikar'ın üzerinde senin ve benim ismimiz yazılmıştı. Sonra Cebrail sana cennet meyvelerinden yemeni söyledi. Sen de kırmızı bir elma alıp yedin, diğer yarısını orada bıraktın. İşte ben o yarım elmadan yaratıldım." der (bk. Ertekin, 2006: 91-92).

Çocuk sahibi olmadaki işlevi ve zürriyetle ilgisi bilinen elma, Stith Thompson tarafından hazırlanan *Motif İndeks of Folk Literature* isimli eserde *T511.1.1 Elma yiyerek hamile kalma* şeklinde numaralandırılmıştır. Alevi-Bektaşî geleneğinde elmanın bu işlevi orijinal bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Alevi-Bektaşiler, Düldül'ün³¹ babasız olarak dişi bir katırdan doğduğuna, onu doğuran katırın Hz. Fatma'ya cennetten gelen elmanın kabuklarını yiyerek hamile kaldığına inanmaktadırlar.³² Bu inanışın menşei, Abbasiler zamanında Toharistan'da valilik etmiş olan heccav şair Di'bil-ül-Huzaî (765-860)'nin bir şiiroidir ve Abdülbaki Gölpınarlı, Alevi-Bektaşilerce bu şiirin vahiy suretiyle Allah tarafından söylendiğine inanıldığını ifade etmektedir (bk. Elçin, 2000: 22). Ebüssuud Efendi, bu şiirdeki sözlerin hadis mi, şiir mi olduğuna dair bir soruyu, "Fatıma Hazretleri, Düldül ve Zülfikâr bir elmadan yaratılmıştır diye itikat edenlerin tasavvurları bâtildir."³³ diye cevaplamıştır (Elçin, 2000: 22).

Menakıb ül-esrâr Behçet ül-ahrâr'da; Cebrail'in, Cennet'ten elma getirdiğine dair nakledilen bir rivayetin ardından Hatayî'nin bir şiiri kaydedilmiştir. Hatayî'nin bu şiirinde, yukarıda nakledilen, Düldül'ün doğumu³⁴ ve Ebüssuud Efendi'ye intikal eden Hz. Fatma, Düldül ve Zülfikar'ın bir elmadan yaratılmalarıyla ilgili inanışın izleri açıkça görülebilmektedir. Şiirde anlatıldığına göre; Allah Teâlâ'nın kudretiyle, Cebrail'in Cennet'ten getirdiği kırmızı renkli elma dört parçaya ayrılır. Elmanın her bir parçasından Hz. Ali'ye hizmet etmeleri için; Fatma (Hz. Ali'nin eşi), Düldül (Hz. Ali'nin atı), Zülfikar (Hz. Ali'nin kılıcı) ve Kanber (Hz. Ali'nin kölesi) yaratılmıştır:

Cebrail çün terceman çekti o Şah-ı akdeme

*Cebrail andan getirdi anda siyb-i ahmeri*³⁵

Çâr pâre kıldı anı ol Kadîm-i Lemyezel

Kudretinden geldi Şaha hizmet eyler her biri

Biri Fatma biri Düldül oldu ol çâr pârenin

Biri oldu Zülfikâr bir Ali'nin Kanberi (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 145)

Düldül'ün elma kabuğunu yiyen bir kısraktan doğduğuna dair inanış, bazı Aleviler arasında unutulmuş, benzer motif hafızalarda şu şekilde yeniden şekillenmiştir:

²⁹ Mustafa Esmer (Dede). 1959, Erzincan doğumlu, Erzincan'da yaşıyor, ilkokul mezunu.

³⁰ Yahya bin Bahşî'nin *Maktel-i Hüseyin*'i 11 Şaban 905 [12 Mart 1500] tarihinde tamamlanmıştır (Güngör, 1987: XXVII). Eserin Ankara DTCF Kütüphanesi ile Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır (bk. Eroğlu, 2010). Bu rivayet DTCF nüshasında bulunmakta olup; DTCF Kütüphanesi tadilat nedeniyle belirsiz bir süre hizmet vermediği için, nüshayı tedarik edemedik ve makteldeki rivayeti Ertekin'in makalesinden aldık (bk. Ertekin, 2006: 91-92).

³¹ Düldül, Hz. Ali'nin atıdır. Gölpınarlı ve Boratav, çalışmalarında Düldül'ü "[Hz.] Muhammed'e Mısır Meliki tarafından hediye edilen ve onun tarafından da [Hz.] Ali'ye verilen beyaz katır (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 141)." olarak tarif ederler.

³² Bu motif Türk halk hikâyesi ve masallarında da bulunmaktadır. Taşeli masallarından *Şah İsmail*'de, çocuğu olmayan padişah, hocaya gider. Hoca, padişaha muska yazar, bir de elma verir. Padişah, hocanın söylediği gibi, elmanın içini hanımına, kabuğunu da kısırağa yedirir. Bir süre sonra padişahın hanımı ve kısrak gebe kalırlar. Doğan çocuğa Şah İsmail, taya da Düldül adı verilir (bk. Alptekin, 2002: 446). *Melikşah* masalında; Hızır, çocuğu olmayan padişaha bir elma verir. Padişah akşam bu elmayı hanımıyla birlikte yer. Yedikleri elmanın kabuklarını da bir kısırağa verirler. Bu sayede padişahın hanımı, şehzadeyi; kısrak da şehzadenin tayını doğurur (bk. Seyidoğlu, 2006: 160). *Bey Böyrek*, *Şah İsmail* ve *Elif ile Mahmut* hikâyelerinde de dervişin verdiği elmanın kabuğu kısırağa verilir. Bu kısırağın doğurduğu tay, ileride büyük kahramanlıklar gösterecek olan kahramanın atı olur (bk. Alptekin, 2005: 191, 198, 207).

³³ Elçin, bu rivayeti, Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Kitapları 3430 numaralı mecmuadan nakletmiştir.

³⁴ Alevi-Bektaşilerin Düldül'ün doğumuyla alakalandığı elma kabuğu ile ilgili halk arasındaki bir inanışa göre, elmanın kabuğu ateşte yakılırsa Zümrüdüanka hastalanır (bk. Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 146). Yukarıda -kurban bahsinde- Gölpınarlı'nın naklettiği bilgilere göre; Alevilerin cem ayinlerinde kurban ettikleri elmanın kabuklarını asla kaybetmedikleri; ya gömdükleri veya göğe gitmesi için yaktıkları ifade edilmiştir (bk. Elçin, 2000: 22). Bu uygulamaya, Alevilerce elmanın kabuklarının ne derece ehemmiyetli olduğunu göstermekle birlikte; kabukların göğe gitmesi için yakılması pratiği ile kabuğunun ateşte yakıldığı takdirde Zümrüdüanka'nın hastalanacağına dair inanış arasındaki tezat dikkat çekicidir.

³⁵ Sib-i ahmer: Kızıl, kırmızı elma.

“Rivayete göre adamın birinin çocuğu olmuyormuş, ahırdaki ineği de buzağı vermiyormuş. Bir gün adamın evine yaşlı biri, misafir olarak gelir. Adam, misafir için sofrayı hazırlar; ama elinde ikram edeceği sadece bir elma’sı vardır. Adam, misafire elmayı ikram eder. Yaşlı misafir elmayı ikiye bölerek bir parçasını eşine vermesini, diğer parçasını ise ineğine yedirmesini ister. Meğer bu yaşlı misafir Hızır’mış. Bir süre sonra adamın hanımı ve ineği gebe kalırlar.”³⁶

Pir Sultan Abdal, aşağıdaki dörtlüklerde, Hz. Ali’nin atının elmanın kabuğundan doğmasına, Zülfikar’ın, Kanber’in ve Hz. Fatma’nın elmadan yaratılmasına dair inanışlara -bazı değişikliklerle- telmihte bulunur. Şiirde elmanın aslının Fatma, kabuğunun Kanber’i temsil ettiği; Düldül’ün elma çekirdeğinden doğduğu ifade edilir. Pir Sultan’a göre, Hz. Ali’ye hizmet için yaratıldığına inanılan dört varlık (Fatma, Kanber, Zülfikar, Düldül) Ali’de vahdet bulur. Ayrıca -yukarıda söylediğimiz gibi- Alevilerce kutsal kabul edilen elmanın kabukları dahi kutsaldır.³⁷

*Elma’sın elma’sın rengini boya
Cümle melâikeler donunu geye
Kadrini bilmeyen kabuğun soya
Ali’ye terceman gelen elmalar (Öztelli, 1971: 102)*

*Elma’sın elma’sın misk ile amber
Kokuna birikir cümle peygamber
Etin Fatma Ana, kabuğun Kanber
Ali’ye terceman gelen elmalar (Öztelli, 1971: 102)*

*Pir Sultan Abdal’ım vahdettir vahdet
Çiğidinden oldu Düldül gibi at
Bir adın seyfullah okunur âyet
Ali’ye terceman gelen elmalar (Öztelli, 1971: 102-103)*

Alevi-Bektaşiler elmanın cennetten geldiğini her fırsatta dile getirerek onu kutsallaştırır. Aşağıdaki dörtlüklerde Pir Sultan Abdal aynı temayı tekrar işlemiştir:

...
Cebrail cennetten elma getirdi

*Getirip elmayı terceman verdi
Şah eline alıp dört pâre kıldı
Bir pâresin Şah’ım nûş edip kandı
Üçünü melekler Hakk’a götürdü*

*Bak Bâri Taalâ hoş nazar kıldı
Yedi iklim dört köşeyi Ali’ye verdi
Biri Düldül, biri Zülfikar oldu
Fatma da Kamber’i ona götürdü (Öztelli, 1971: 85)*

7-Elma-velayet-ilim-gizli ilim: Pir Sultan Abdal, birbirini takip eden iki şiirinde (bk. Öztelli, 1971: 102-103) Hz. Ali’ye cennetten terceman (kurban) olarak gelen elmalardan bahseder. Burada elma Hz. Ali’yi Hakk’a yakınlaştıran bir imgedir. Bu imge Hz. Ali ile özdeşleşen ilim, irfan ve hikmeti sembolize eder. Hz. Ali kendisine sunulan ikramdan nasibini doyusuya almış, elmaları hem koklamış hem de yüzüne sürmüştür:

*Cennetten Ali’ye bir nidâ geldi
Ali’ye terceman gelen elmalar
Ali kokladı, hem yüzüne sürdü
Ali’ye terceman gelen elmalar (Öztelli, 1971: 102)*

³⁶ Hamail Gezer. 1948, Yedisu (Bingöl) doğumlu, Erzincan merkezde yaşıyor, okuma-yazması yok.

³⁷ Pir Sultan Abdal’ın burada örnek dörtlüklerini verdiğimiz şiirin devamında bir çeşitlemesi daha kayıtlıdır (bk. Öztelli, 1971: 102-103). Biz burada birinci şiirden örnekler vermekle yetiniyoruz.

Pir Sultan'ın evladından İnce Mehmet'in müridi İsmail'in bir manzumesinde elma ilgili şu dörtlükler yer almaktadır:

*Koca Şah Uruma bir elma saldı
Dolandı Urumu Banaza geldi
Pir Sultan elmaya bir tekbir kıldı
İnsan taaccüpte kaldı orada*

*Yüce gördü şehitliğin yolunu
Mansur gibi kabul kıldı dârını
Kokladı elmayı verdi serini
Mevlâm hurkasını asılı koydu orada (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 35)*

Gölpınarlı ve Boratav, birlikte hazırladıkları çalışmalarında, Pir Sultan'ın idam sebebinin izah edildiğini öne sürdükleri bu şiirde; elmanın, İran Şahlarının Anadolu Kızılbaş reislerine yolladıkları emir ve hükümlerin, ferman ve beratların sembolü olabileceğini düşünmektedirler (bk. Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 36). "Örnekte anılan, Anadolu'ya bir elma gönderdiği söylenen şah, o sırada Pir Sultan Abdal'ın ve bütün Alevilerin muktedası³⁸ olan İran Şahı Tahmasb'dır. Acaba elma göndermek, bir remz ve muayyen bir fikrin ifadesi mi? Bu da düşünülebilir (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 146)."

Elmanın Türk kültüründe haberleşme vasıtası olarak kullanıldığına dair örneklerle bu düşüncelerini destekleyen araştırmacılar, Pir Sultan'a ve Elmalı Baba'ya isnat edilen şiirdeki;

*Ali'ye terceman³⁹ gelen elmalar
dizesinde ve Pir Sultan'a ait;
Pir Sultan Abdal'dan vaz geçti ise
Bergüzâr saldığım elmayı versin (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 126).*
dizelerinde elmanın benzer işlevine işaret ederler (bk. Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 36).

Battal Gazi destanında elma, kahramana olağanüstü güç kazandıran bir meyve olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada kahramana kazandırılan güç, bütün dilleri anlama yeteneğidir. Hz. Ali, rüyada, Battal Gazi'ye elmayı haber verir; su yüzünde bir elma geleceğini ve o elmayı alıp yediğinde bütün dilleri konuşup anlayacağını söyler. Battal Gazi uyandığında su üzerinde bir elma geldiğini görür. O elmayı alıp yer, bütün dilleri konuşup anlamaya başlar (bk. Köksal, 2003: 275-276). Battal Gazi, Hz. Ali'nin rüyasında geleceğini bildirdiği elmayı yemek suretiyle bütün varlıkların dilini anlama yeteneğini kazanır ve bu özelliğiyle olağanüstü varlıkları yenebilir. Alevi-Bektaşî geleneğinde elma, Tanrı'dan insanlara inen ve yakınlığı, yani velayeti temsil eden bir anlatım aracına dönüşmektedir (Aksoy, 2007: 53).

"Âşık Ömer'in şiirlerinden
*Sinemın bağında bitmiş bir ağaçta iki dal
Biri elma biri hurma biri sükker biri bal*

beytini şerh eden Salâhi Efendi; elmayı, tarikat ilminin semeresi olarak gösteriyor (Elçin, 2000: 23)."

Âşık Veli'nin, Pir Sultan Abdal'a ait bir şiirine nazire mahiyetinde söylediği şiirin aşağıdaki dörtlüğünde elmanın on sekiz bin ilmin nuru olduğu ifade edilmektedir:

*Seyran bahçesinde bir yanal elma
On sekiz bin ilmin nuru dediler
Muhammet Mustafa Hayderi Kerrar
Hünkâr Hacı Bektâş Veli dediler (Aslanoğlu, 1984: 56)*

Halk arasındaki söylentilere göre, asıl adı Haydar olan Pir Sultan bir gün koyun otlatırken akşama doğru yorulur ve Yıldızdağı'nın eteğindeki çimenlikte başını bir taşa yaslayarak uyuyakalır. Düşüne giren ak sakallı ihtiyarın bir elinde dolu, bir elinde elma vardır. Ak sakallı ihtiyar elindekileri Haydar'a sunar, Haydar önce doluyu içer, sonra elmaya uzanır. Haydar'a ikramda bulunan ak sakallı, Hacı Bektaş Veli'dir. Pir dolusu içen Haydar'a, Hacı Bektaş Veli tarafından, Pir Sultan adı verilir (Uyguner, 2002: 12). Bu

³⁸ Muktedâ: Kendisine uyulan.

³⁹ Kurban.

menkıbeye göre; Pir Sultan, Hacı Bektaş Veli'den bade ve elma almak suretiyle sıradan kişilikten sıyrılarak; derviş, âşık, veli kimliğine ulaşmıştır.⁴⁰

15. yüzyıl yazıcılarından Gelibolulu Ahmet Bican'ın *Dürr-i Mekkun* adlı eserinde nakledilen bir rivayete göre elma, keşfin ve şiirin delili olarak görülür (Elçin, 2000: 21). Bu rivayet şöyledir:

"Muallim, sıbteyn⁴¹ Hasan ile Hüseyin'in hocası idi. Bir gün Peygamber mecliste otururken Cebrail, Allah'tan selam ve cennetten iki elma getirir. Peygamber elmanın birini Hasan'a, diğerini Hüseyin'e verir. Çocuklar elmalarını hocalarına gösterirler. Hoca, yıldızı andıran ve dünya elmasına benzemeyen bu elmayı alıp yer. Hemen karnı şişer. Mugayyibat⁴² ilmi gönlünden diline revan olup gelecek ahvalinden söylemeye başlar. Halk etrafına üşüşür. Peygamber, İbn-i A'kab'ın karnını mübarek eliyle sıgar ve şişkinlik zail olur. İbn-i A'kab'ın bütün keşiflerini şiir ettikleri için, Peygamber: 'Allah'ın gizli hazineleri vardır, o hazinelerin anahtarı şairlerin lisanıdır.' der (Elçin, 2000: 21-22)."

Kırıkkale'nin Hasan Dede köyünden derlenen bir menkıbeye göre, Hacı Bektaş Veli'ye yoldaşları, kendisinden sonra irşat edici gelip gelmeyeceğini sorarlar. Hacı Bektaş, mürsidin geleceğini ve bunun Hasan Dede olacağını, işaret olarak da Akpınar'dan kızıl elma akacağını söyler. Gerçekten de Balım Sultan'ın postnişinliği zamanında Akpınar'dan kızıl elma akar (Elçin, 2000: 23).

Caner Işık, Gümüşhacıköy'de (Amasya) Mustafa Karabacak ile yaptığı görüşmede, Derviş Ruhan'a ait kerametlerinden birini derlemiştir. Burada Derviş Ruhan'ın verdiği elmayı yemek suretiyle; anlatıcıya rüyada deyiş ezberletildiği ve şahsın böylece babalık postuna oturuşu şöyle anlatılmıştır:

"Gözümle gördüm. Bir gün ufak bir dem aldım evine vardım. Anayla beraber otu[r]duk, demleniyoh. Sofradan demlenirken bir elma aldı, dişledi dişledi dişledi bana verdi, al bu elmayı ye dedi. Ben o elmayı kabuğuyunan çöpüğüyün, çiğdiyün hepsini yedim. Ha yedin dedi tamam aldım alacağımı dedi. Bunu Derviş Ruhan diyo bana. Mahalle babası vefat etti sen mahallenin babası olacın dedi. "Ali ağa ben bişey bilmiyom" dedim. Ali ağa bana bu hizmetleri yazdı, dualarını falan yazdı, bunları belleycen dedi. Ben o hizmetleri o gece rüyamda belledim. Çığırın Ali'nin evinde ilk babalığa otu[r]dum. Orada hizmet yaptım⁴³ (Işık, 2008: 137)."

8-Elmalı Baba: Bektaşî şairi Uryan Abdal'ın şiirinde;

Elmalı Baba'nın sırrına vardım

Sıtk ile ummana ben anda daldım

Hakikat erkânın ben andan gördüm

Ummanın cûş etmiş Elmalı Baba (Ögel, 1971: 470)

şeklinde tasvir ettiği Elmalı Baba'nın adının elmayla ilgili olduğu düşünülse de (bk. Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 146) bu ismin elmayla hangi bağlamda ilgili olduğu üzerine herhangi bir bilginiz yoktur. Alevi-Bektaşî gelenekte Elmalı Baba namında iki zatın olduğunu tahmin ediyoruz. Bunlardan biri Bulgaristan'da bir tekkeye de adını veren Elmalı Baba'dır. Şükrü Elçin, Elmalı (Antalya)'da Bektaşî azizlerinden bir Elmalı Baba olduğunu ifade etmektedir (bk. Elçin, 2000: 22). Bu iki Elmalı Baba'nın aynı kişi olup olmadığına dair bilginiz yoktur. Ögel, Uryan Abdal'ın mısralarından hareketle, Elmalı Baba'nın Orta Asya karakterinde bir mutasavvıf ve şeyh özelliği gösterdiğini ifade etmektedir (bk. Ögel, 1971: 470). Şükrü Elçin'in Abdülbaki Gölpınarlı'dan dinlediği Alevi-Bektaşîlere ait bir kurban merasiminde *Elmalı babaya giden elmalar* dizisiyle başlayan bir besteli şiir eşliğinde elmanın kurban edildiği ifade edilir (bk. Elçin, 2000: 22).

Gölpınarlı ve Boratav, birlikte hazırladıkları çalışmalarında, *Ali'ye terceman*⁴⁴ gelen elmalar nakaratlı şiirin Pir Sultan'a veya Elmalı Baba'ya isnat edildiğini ifade ederler (bk. Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 36).

9-Elma-ölümlülük-şehadet: İstanbul Millet Kütüphanesi'nde *Süleyman Aleyhisselam Hikâyesi* adıyla kayıtlı olan hikâyede; Nil'in kaynağını arayan maşrık padişahının oğlu, Nil nehrinin kenarındaki büyük kuşu bulur ve bu kuşun üzerinde Uçmağ'a benzer bir yere varır. Şehzadeye burada Uçmak üzümlerinden bir salkım üzüm ikram edilir. Bu üzüm üç türdür; biri yeşil, biri ak ve biri kızıldır. Şehzadeye gaipten bir ses gelir; bu üzümleri yemesi, bu sayede kıyamete dek diri kalacağı, söylenir. Şehzade denileni yapar, üzümleri yer; geri dönüp kuşun yanına varır. Kuş onu tekrar dünyaya götürür. Şehzade burada bir pir ile

⁴⁰ Posoflu Âşık Zülâlî ve Şavşat'ın Meşeli köyünden Âşık Kara'nın âşık olmalarında da badenin yerini elma ile çekirdeği almıştır (bk. Şimşek, 1996: 211).

⁴¹ İki torun.

⁴² Mugayyebât: Gizli, görünmez şeyler.

⁴³ Bu bilgiyi Caner Işık derlemiştir (bk. Işık, 2008: 137). 2008 yılına ait kaynak kişi bilgileri şöyledir: Mustafa Karabacak (Baba). 1932, Gümüşhacıköy (Amasya) doğumlu, Gümüşhacıköy'de yaşıyor, ilkokul mezunu.

⁴⁴ Kurban.

karşılaşır. Pir ona bir elma ikram eder ki, şehzade o elmadan daha güzelini görmemiştir. Bu elmanın Uçmak elmalarından olduğunu söyleyerek ondan elmayı yemesini ister. Eğer elmayı yerse dünya nimetlerinden fariğ olacağını söyler. Şehzade, pirin sunduğu elmayı yer. Elma boğazından aşağı iner inmez, daha önce yediği üzüm salkımı boğazından geri çıkar, uçarak gözden kaybolur. Pir, şehzadeye kendisini tanıyıp tanımadığını sorar. Şehzade onu tanımadığını söyler. Pir, Âdem'i hileyle cennetten çıkardığını söyleyip ortadan kaybolur (Süleyman Aleyhisselam Hikâyesi, 1626: 14a-14b). Bu hikâyede şehzadeye elmayı yediren, cennette Hz. Âdem'e hileyle elma yediren Şeytan'ın ta kendisidir. Hz. Âdem, elmayı yiyerek cennetten dünyaya sürülmek suretiyle ebedî yaşama kabiliyetini yitirmiş; böylece insan doğasının bir parçası olan ölümlülükle tanışmış olur. Elmanın ölümlülükle ilişkisi yukarıdaki hikâyede daha açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Burada şehzade, Şeytan'ın verdiği elmayı yer yemez, kendisini ölümsüz kılan üzümler boğazından çıkıp gitmiştir.

Elmanın ölümle ve ölümlülükle ilgisi, Alevi-Bektaşî geleneğinde Hz. Hüseyin'in şehadeti ve diğer ulu şahsiyetlerin vefatlarıyla bağlantılı olarak anlatılan hikâye ve menkıbelerde karşımıza çıkmaktadır.

Kerbela ile ilgili çeşitli söylencelerde, daha Hz. Hüseyin doğmadan, Hz. Muhammed'in, onun şehit edileceğini bildiği rivayet edilmektedir. Bu rivayetlerden birine göre; Hz. Muhammed, Miraç'ta cennete uğradığında hiç görmediği kadar büyük bir elma görmüş; elma bölündüğünde içinden bir huri çıkmıştır. Hz. Muhammed, huriye kimin için yaratıldığını sorduğunda; huri ağlayıp mazlum olarak öldürülen torunu Hz. Hüseyin'i beklediğini söylemiştir (Bozan, 2010: 481).

Muharrem'deki taziye örneklerinde, Azrail'in cennetten getirdiği elmayı Hz. Muhammed'e vermesi, Peygamber'in elmayı kokladıktan sonra vefat etmesi işlenmektedir (bk. And, 2007: 135). Peygamber'in oğlu İbrahim'in vefatında da yine Azrail'in gelip İbrahim'e elma koklatması söz konusudur (bk. And, 2007: 137).

Pir Sultan'ın evladından İnce Mehmet'in müridi İsmail'in aşağıdaki dörtlüğüne göre; Pir Sultan, şahın gönderdiği elmayı koklayıp başını öyle vermiştir:

Yüce gördü şehitliğin yolunu

Mansur gibi kabul kıldı dârını

Kokladı elmayı verdi serini

Mevlâm hurkasını asılı koydu orada (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 35)

10-Elma kokusu (bûy-i sîb): Eskiden Hz. Hüseyin'in türbesini ziyarete gidenler arasında "şehitlerin türbesinden elma kokusu geliyor" şeklinde yaygın bir deyim kullanılmış. Sabahın erken saatlerinde Kerbela şehitlerinin ziyaretine gidenlerin, cennet elması kokusunu aldığı dair bu meşhur söylem bir hadise dayanmaktadır. *Biharü'l-Envar*'da rivayet edildiğine göre, bir gün Cebrail, Hz. Muhammed'in huzurundayken İmam Hasan ile İmam Hüseyin çıkagelirler. İki küçük imam, Cebrail'i Dihye el-Kelbî'ye benzeterek etrafında dönmeye başlarlar. Çünkü Cebrail genelde bu hoş görünüşlü kişinin kılığına bürünerek Peygamber'e görünürmüş.⁴⁵ Cebrail; elindeki elma, armut ve narı iki küçük imama verir, onlar da sevinçle dedelerine koşarlar. Hz. Muhammed bu meyveleri alıp kokladıktan sonra, torunlarına meyveleri anne-babalarına götürmelerini söyler; onlar da söyleneni yerine getirirler. Hz. Muhammed eve geldiğinde hep birlikte meyveleri yerler; ancak ne kadar yerlerse yesinler meyveler bitmez.

İmam Hüseyin, bu meyvelerin akıbeti hakkında bir rivayet nakletmiştir. Rivayete göre, Hz. Fatma vefat edince nar, Hz. Ali vefat edince armut kaybolur. Hz. Hüseyin, Kerbela'da susuz bırakıldıklarında o elmayı kokladığını, susuzluğu iyice şiddetlendiğinde ise elmayı bir kez ısırıldığını anlatır.

Konuyla ilgili rivayetin devamını Hz. Hüseyin'in oğlu İmam Zeynelabidin nakleder. Hz. Hüseyin'in, yukarıdaki rivayeti, şehadetinden bir süre önce anlattığını belirtir. İmam Zeynelabidin, babası Hz. Hüseyin şehit olduktan sonra savaş meydanından elma kokusu geldiğini, elmayı arayıp bir tülü bulamadıklarını; daha sonra babasının kabrini ziyaret ettiğinde elma kokusunun oradan geldiğini fark ettiğini söyler. İmam Zeynelabidin, o elmanın kokusunu almak isteyenlerin, sabah vakti babasının makamını ziyaret etmeleri gerektiğini; ihlasla ziyaret edenlerin elma kokusunu alacağını rivayet etmiştir (Cevad Muhaddisî, 2012: 148-149).

Hadikatü's-Süedâ'da da nakledilen bu rivayet, Bekâî'nin *Kitâb-ı Kerbelâ*'sında manzum olarak işlenmiştir:

Resûlullâh meger bir gün 'ayânî

Hüseynile otururken bil anı

Getürdi Cebrâ'ül cennetden ey yâr

⁴⁵ Ashaptan olan Dihye çok güzel ve yakışıklı olduğu için, Cebrail vahiy getirdiğinde daha çok onun suretinde görünürmüş (M. Yılmaz, 1992: 35).

Biraz üzüm bir elma bir dahı nâr
Resûl anı Hüseyne verdi ol dem
Dedi var vâlideyniñe götür hem
Biraz yiyüb biraz idiñ zahîre
Kim Allâhü Te'âlâ girü vere
Getürdi çün biraz anı dediler
Ki bir mikdâr zahîre çün kodılar
Görürler kim yine durur temâmet
Çün ol meyvaya olmadı nihâyet
Kaçankim Fâtıma gitdi cihândan
Gidiüb üzüm dahı oldu nihândan
'Alî de hem idince intikâli
O nâr gâ'ib olur añla me'âli
Kalur elma Hüseyñile bil ey cân
Olur hem Kerbelâda o da pinhân (Türkoğlu, 2012: 142-143)

11-Elma-matem-yasak: Alevi-Bektaşiler matemle tuttıkları Muharrem orucu günlerinde zevk ü sefadandan kaçınırlar, su içmezler, çeşitli yiyeceklerden yemezler. Elma, Muharrem'de Alevi-Bektaşilerce yenilmesi yasak olan yiyeceklerden biridir (bk. Okumuş, 2010: 169; Seven, 2010: 366).

12-Elma-murat: Tunceli yöresinde, genç yaşta ölen birisi için, cenaze töreni düğün gibi yapılır. Cenazeye gelenler, oynayıp eğlenirler. Bu arada sağdıç eline bir elma alıp ölen kişinin avucuna üç defa koyup çeker. Muradını almadan ölen genç, böylece muradını almış olur. Çünkü yöre insanına göre elma, murattır⁴⁶ (Şimşek, 1996: 214). Bazı Aleviler genç yaşta, muradını almadan ölen gencin eline kırmızı bir elma koyar, ölen kişiyi elma avucunda olduğu hâlde defnederek⁴⁷.

Alevilerde muradı simgeleyen elma, yeni evlenen çiftlere murat olsun diye bölüştürülüp verilir.⁴⁸

13- Elma-söz-ant-ara buluculuk: "Aleviler kirvelikte birbirlerine elma sunarlar. Söz daim olsun diye sunulan elma, verilen sözlerin kabul edildiğinin simgesidir. Küsleri barıştırmak, küslükleri sonlandırmak için elma sunulur. Büyük kavgaları sonlandırmak için yine elma sunulur. Elma, On İki İmam'ı temsil eder. Elma; sözdür, senettir, ahittir. Bu sözün önüne geçemezsin, onu aşamazsın (sözü çiğneyemezsin). Çünkü Pir sözüdür, güvendir, Peygamber sözüdür. İkrar verildiğinde,⁴⁹ 'Bu sözün dışına çıkma!' denerek On İki İmam'ı temsilen elma ikram edilir. Elma ikramı küslüklerin, kavgaların bittiğini gösterir. Elma bu yüzden değerlidir; barışı temsil eder, barış meyvesidir."⁵⁰

14-Elma-çağrı: Aleviler düğünden önce yakın akrabalarına düğün davetiyesi olarak elma götürürler.⁵¹ "Tunceli ve çevresinde, düğün günü yaklaşınca oğlan evi, civar köylere, "mum" adı verilen elma veya şekeri okuntu olarak göndererek, onları düğüne davet eder (Bozoğlu, 1994: 53'ten aktaran; Şimşek, 1996: 212)." Elma; nişan ve sünnet düğünlerini haber vermek için de kullanılır. Elmayı veren kişi davet eder; elmayı alan kişi, çağrıldığı davete gideceğini elmayı alarak belirtmiş olur. Düğün (veya nişan) sahipleri tarafından elmayı dağıtan kişiye bahşış verilir. Günümüzde bu gelenek köylerde hâlâ devam etmektedir.⁵²

15-Kırmızı/kızıl elma: Muharrem'deki taziye örneklerinde, Cebrail'in İmam Hüseyin'e getirdiği elmanın kırmızı renkli olduğu belirtilir (bk. And, 2007: 167). *Menakıb ül-esrâr Behçet ül-ahrâr*'da; Cebrail'in, terceman, yani kurban, olarak Cennet'ten bir elma getirdiğine dair nakledilen bir rivayetin ardından Hatayi'nin bir şiiri kaydedilmiştir. Hatayi de, Cebrail'in Cennet'ten getirdiği elmanın kırmızı renkli, yani kızıl elma olduğunu söyler:

Cebrail çün terceman çekti o Şah-ı akdeme

*Cebrail andan getirdi anda siyb-i ahmeri*⁵³ (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 145)

⁴⁶ Esmâ Şimşek bu bilgiyi Yeter Koçer adlı kaynak kişiden almıştır.

⁴⁷ Güllü Külüg. 1970, Erzincan doğumlu, Aydın'da yaşıyor, ilkökul mezunu.

⁴⁸ Ali Ateş (Pir). 1959, Tercan (Erzincan) doğumlu, Ankara'da yaşıyor, ilkökul mezunu.

⁴⁹ İkrar vermek, "tarikata girmek" anlamındadır. Bektaşilerde "nasip almak" şeklinde tanımlanır. Buna biat almak, el etek tutmak da derler. Alevilerde musahipsiz nasip alınmayacağından ikrar vermeye "musahip havline girmek" de denir (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 150).

⁵⁰ Mustafa Esmer (Dede). 1959, Erzincan doğumlu, Erzincan'da yaşıyor, ilkökul mezunu.

⁵¹ Esmâ Kılıç. 1969, Bulmuş Köyü (Tercan-Erzincan) doğumlu, Bulmuş Köyü'nde yaşıyor, ilkökul mezunu.

⁵² Mustafa Esmer (Dede). 1959, Erzincan doğumlu, Erzincan'da yaşıyor, ilkökul mezunu.

⁵³ Sîb-i ahmer: Kızıl, kırmızı elma.

Kırıkkale'nin Hasan Dede köyünden derlenen bir menkıbeye göre, Hacı Bektaş Veli'ye yoldaşları, kendisinden sonra irşat edici gelip gelmeyeceğini sorarlar. Hacı Bektaş, müridin geleceğini ve bunun Hasan Dede olacağını, işaret olarak da Akpınar'dan kızıl elma akacağını söyler. Gerçekten de Balım Sultan'ın postnişinliği zamanında Akpınar'dan kızıl elma akar (Elçin, 2000: 23).

Pir Sultan Abdal, şiirlerinde kızıl elma imgesini sıklıkla kullanmıştır:

*Dost bağında kızıl alma
Gül rengi güllerden solma
Pir Sultan'ım gafil olma
Gelen Murtaza Ali'dir (Öztelli, 1971: 106)*

*Cennetteki kızıl alma
Gül benzi sararıp solma
Pir Sultan'ım gafil olma
Gelen Murtaza Ali'dir (Öztelli, 1971: 107)*

Pir Sultan Abdal, aşağıdaki dörtlükte “yanal elma” yani kırmızı parlak iri elmanın cennette on sekiz bin âlemin nurunu temsil ettiğini düşünmektedir:

*Firdevs-i âlâda bir yanal elma
On sekiz bin âlemin nuru dediler
Muhammed Mustafa Haydar-ı Kerrâr
Hünkâr Hacı Bektaş Veli dediler (Öztelli, 1971: 316)*

Pir Sultan'ın bu dörtlüğünü aynı gelenekten gelen Âşık Veli yeniden söylemiştir. Pir Sultan'da on sekiz bin âlemin nuru olarak tasvir edilen kızıl elma, Âşık Veli'de on sekiz bin ilmin⁵⁴ nuru olarak ifade edilir:

*Seyran bahçesinde bir yanal elma
On sekiz bin ilmin nuru dediler
Muhammed Mustafa Hayderi Kerrar
Hünkâr Hacı Bektâş Veli dediler (Aslanoğlu, 1984: 56)*

Sonuç Yerine

Türk sözlü kültüründe önemli bir yeri olan elma; tek Tanrılı dinlere mensup halklarda, yaygın olarak, Âdem ile Havva'nın cennette yediği yasak meyve olarak kabul edilmiştir. Uçmak yemişlerinden olan elmanın Türk halk anlatılarında çocuk sahibi olmadaki işlevi yanında; halk inanış ve uygulamalarındaki pek çok işlevi mitolojiyle ilişkilendirilmektedir. Türk sözlü kültüründe önemli bir yeri olan elmanın Alevi-Bektaşî geleneğinde değişik inanış ve uygulamalarda karşımıza çıkması, zengin Türk kültüründeki çeşitlenmeyi örneklemesi bakımından dikkate değerdir.

Alevi-Bektaşî geleneğe ait yazılı ve sözlü kaynaklarda tespit edilen elma ile ilgili inanış ve uygulama örneklerinin temelinde, elmanın Cebrail tarafından cennetten getirildiğine dair rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetlerde elma kimi zaman Hz. Muhammed'e, kimi zaman Hz. Ali'ye armağan olarak getirilmiştir. Hz. Muhammed kendisine getirilen elmaları torunları Hasan ile Hüseyin'e paylaşmıştır. Hasan ile Hüseyin'in şahadetinin sembolü olan elma; insanoğlunun, ölümsüzlük diyarı olan cennetten ölümlülerin diyarı olan dünyaya gönderilmesine neden olan meyvedir. Alevi-Bektaşî gelenekte Hz. Muhammed'in, çocuk yaşta ölen İbrahim'in ve Hz. Hüseyin'in bu dünyadan geçerken elma kokladıklarına inanılmaktadır. Yine yaygın bir inanışa göre, Hz. Hüseyin'in türbesinden elma kokusu gelmektedir. Alevi-Bektaşîlerin, genç yaşta murat almadan ölenlerin avucuna elma koymaları, elmanın cennet meyvesi olarak kabul edilmesi inanışının yanında, Hz. Hüseyin'in şahadetindeki rivayetle de ilişkilendirilebilir.

Alevi-Bektaşîlerin yazılı ve sözlü kaynaklarında Cebrail'in Hz. Ali'ye “terceman” (kurban) olarak elma getirdiğine dair rivayet, ayinicelemlerde temsil edilir; koyun boğazlanır gibi elma kurbanı yapılır. Alevi-Bektaşîlikte bir elmanın iki yarısı gibi kabul edilen Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin kardeşliği; musahiplik, aşinalık, peşinelik ve çeğildeşlik gibi dört kapıdan müteşekkil bir kardeşlik hukuku ile temsil edilir ve kardeşlik erkânlarının olmazsa olmazı konumundaki elma kurban edilerek canlara lokma olarak dağıtılır.

⁵⁴ Âşık Veli, Pir Sultan Abdal'a ait şiirdeki “on sekiz bin âlem” kalıp ifadesini ya hafızasında öyle kaldığı için veya bilerek “on sekiz bin ilim” şeklinde söylemiş olabilir. Ayrıca bu hatalı söyleyişin nedeni, şiirin alındığı sözlü ya da yazılı kaynağa da bağlanabilir.

Alevi-Bektaşiler Hz. Fatma, Düldül, Zülfikar ve Kanber'in elmadan yaratıldığına inanırlar. Düldül'ün elma kabuğunu yiyen bir kısırdan doğduğuna inanan Alevi-Bektaşiler elmanın kabuğunu asla ziyan etmezler. Pir Sultan Abdal, bir şiirinde *Kadrini bilmeyen kabuğun soya / Ali'ye terceman gelen elmalar* diyerek elmanın kabuğuyla birlikte yenmesi gerektiğini söyler ve elmanın kabuğundaki sırta işaret eder. İlim, irfan ve hikmetin sembolü olan Hz. Ali'ye terceman geldiğine inanılan elmalar, Alevi-Bektaşilerce Ali'ye bu vasıfları kazandıran kutsal bilgeliğin nişanesi olarak görülür; Alevi-Bektaşi erenleri -âdeta bade içer gibielmadan nasiplerini almak suretiyle dervişlik makamına erişir. Alevi-Bektaşi geleneğinde gizli dilin ve haberleşmenin sembolü olarak kullanılagelen elmanın, eşi-dostu düğünlere çağırma maksadıyla kullanılması, elmanın bu işlevinin kolektif bilinçteki dönüşümünü göstermesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Mustafa (2007). "Türk Halk Edebiyatında Anlatım Aracı Olarak Elmanın Kullanımına Ontolojik Bir Yaklaşım", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, C. VII, S. 2, s. 41-56.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2002). *Taşeli Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2005). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALTUN, Işıl (2008). "Türk Halk Kültüründe Elma", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. III, S. 5, 262-281.
- AND, Metin (2007). *Ritüelden Drama, Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ASLANOĞLU, İbrahim (1984). *Âşık Veli, Hayatı-Kişiliği-Deyişleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı MFAD Yayınları.
- AYDAR, Hidayet (2006). "Âdem'in Meyvesi", *Meyve Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Dilek Herkmen, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 83-104.
- AYVA, Aziz (2009). "Âşıkların Dilinde Elma-Sevgili İlişkisi", *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, C. II, S. 1, s. 93-98.
- BOZAN, Metin (2010). "Şii-İmami Kaynaklarda Kerbelâ'nın Menkâbevi Anlatımı", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, C. I, ed. Alim Yıldız, Sivas: Asitan Yayıncılık, s. 477-492.
- BOZKURT, Fuat (2012). "Ocaklara ve Buyruk Kitaplarına Göre Çeşitli Alevi Gelenekleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 63, s. 385-410.
- BOZOĞLU, Nilüfer (1994). *Ovacık ve Yöresi Tarihi (Coğrafi, Kültürel ve Sosyal Yönleriyle)*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.
- CAN, Şefik (ty.). *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Cevad Muhaddisî (2012). *Ferheng-i Aşura (A'dan Z'ye Kerbela Ansiklopedisi)*, çev. Alparslan Gürel vd., İstanbul: Asr Yayınları.
- De[r] *Hikâyet-i Resûlullah'dan Rivâyet* (1751). Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, B 28/7, vr. 204b-205a.
- ELÇİN, Şükrü (2000). *Kerem ile Aslı Hikâyesi (Araştırma-İnceleme)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- EROĞLU, Süleyman (2010). "Yahya Bin Bahşi ve Maktel-i Hüseyin'i", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Edebiyat)*, C. II, ed. Alim Yıldız, Sivas: Asitan Yayıncılık, s. 43-59.
- ERTEKİN, Ertuğrul (2006). "Arapça, Farsça ve Türkçe Maktel-i Hüseyinler", *Âşinâ*, S. 23-24, s. 79-107.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki; BORATAV Pertev Naili (2010). *Pir Sultan Abdal*, İstanbul: Derin Yayınları.
- GÜNGÖR, Şeyma (1987). *Fuzulî - Hadikatü's-Sü'eda*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GÜR, Muhammet (2006). "Kızıllema", *Meyve Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Dilek Herkmen, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 185-203.
- İŞİK, Caner (2008). *Derviş Ruhân Örneğinde Alevi-Bektaşi Dervişlik Geleneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAHRAMAN, Ferruh (2013). "Bir Tefsîr-Kelâm Problemi: Hz. Âdem'in Yasak Ağaca Yaklaşması", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 27, s. 191-226.
- KOCA, Turgut (1990). *Bektaşi Alevi Şairleri ve Nefesleri (13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar)*, İstanbul: Maarif Kitaphanesi ve Matbaası.
- KORKMAZ, Esat (2003). *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- KÖKSAL, Hasan (2003). *Battal Gazi Destanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- NOYAN, Bedri (1995). *Bektaşilik, Alevilik Nedir*, İstanbul: Ant-Can Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1983). *Bektaşi Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2013). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- OKUMUŞ, Ejder (2010). "Kerbela: Hz. Hüseyin'le Randevu", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Din Bilimleri)*, C. III, ed. Alim Yıldız, Sivas: Asitan Yayıncılık, s. 165-174.
- ÖGEL, Bahaeddin (1971). *Türk Mitolojisi*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖLMEZ, Filiz Nurhan (2012). "Meyve ve Türk Sanatları Bağlamında Elma", *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, S. 10, s. 77-102.
- ÖNAL, Mehmet Naci (2013). "Muğla'da Alevi-Tahtacı Kültürü", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. VIII, S. 9, s. 343-366.
- ÖZMEN, İsmail (2002). *Teslim Abdal-Hayatı ve Şiirleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZTELLİ, Cahit (1971). *Pir Sultan Abdal*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- SARIKAYA, M. Saffet (2004). "Şah İsmail Hatayî'nin Şiirlerinde Hz. Ali", *Şah İsmail Hatai*, haz. Gülağ Öz, Ankara: Hüseyin Gazi Kültür ve Sanat Vakfı, s. 264-276.
- SEVEN, Yusuf Can (2010). "İmam Rıza Ocağı'nda İnanç Uygulamaları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 56, s. 357-370.
- SEYİDOĞLU, Bilge (2006). *Erzurum Masalları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Süleyman Aleyhisselâm Hikâyesi* (1626). İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 34Ae Roman 148.
- ŞİMŞEK, Esmâ (1996). "Türk Folklor ve Halk Edebiyatında Elma", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 105, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, s. 203-216.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2008). "Ölümsüzlük İlacı Elma", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. III, S. 5, s. 193-204.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1995). *Alevi-Bektaşi Kimliği, Sosyo-Antropolojik Araştırma*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- TÜRKÖĞLU, Serkan (2012). *Bekâî, Kitâb-ı Kerbelâ (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

UYGUNER, Muzaffer (2002). *Pir Sultan Abdal (Yaşamı-Sanatı-Şiirlerinden Seçmeler)*, Ankara: Bilgi Yayınları.
ÜSTÜNOVA, Kerime (2011). "Erzurum Düğünlerinde 'Elma Atma' Geleneği", *Millî Folklor*, S. 90, s. 146-155.
YILMAZ, A[bdurrahman] (1948). *Tahtacılar da Gelenekler*, Ankara: Halkevleri Yayınları.
YILMAZ, Mehmet (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya (2002). *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, eklerle yayıma haz. Turhan Yörükân, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.